

УДК 796.071.4:796.035

М. Ю. КОЛЛЕГАЄВ

кандидат педагогічних наук, доцент
Класичний приватний університет

СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В НАЦІОНАЛЬНИХ ПАРКАХ УКРАЇНИ

У статті наведено результати аналізу сучасного рівня розвитку екологічного туризму в національних парках України. Виявлено основні негативні чинники, що перешкоджають розвитку екотуризму в нацпарках. Показано, що в існуючих умовах функціонування нацпарків розвиток екотуризму не є економічно привабливим для їх керівництва. Запропоновано конкретні рекомендації щодо вирішення проблеми, що склалася.

Ключові слова: національний парк, екологічний туризм, екологічна стежка, рекреаційно-туристична функція, екстенсивний тип туристичного розвитку.

На сьогодні в усьому світі переважає теорія сталого розвитку, яка стосується й туризму. Сталий туризм – це такий, який задовольняє всі існуючі потреби людей у туризмі, але при цьому розвивається так, щоб забезпечити такими самими можливостями наступні покоління.

Екологічний туризм розглядають як приклад сталого туризму, оскільки цей вид туризму успішно реалізує на практиці головні принципи концепції сталого розвитку, зокрема, «несуперечливе» природокористування, що не призводить до деградації ресурсів, оскільки для відновлення й охорони останніх використовують частину вигод від розвитку екотуризму.

Всесвітній досвід розвитку екологічного туризму показує, що національні парки є найбільш ефективним ресурсом його сталого розвитку. Сталість розвитку екотуризму забезпечують як шляхом контролю та регулювання туристичної й масової рекреаційної діяльності, так і завдяки підтриманню балансу зонування територій з різними режимами заповідності.

У багатьох національних парках України вжито заходів з облаштування інфраструктури екотуризму: розробка, розчищення та маркування екологічних стежок, обладнання джерел, стоянок і притулків, установка покажчиків та інформаційних щитів на маршрутах, випуск докладних туристських карт національних парків. Однак, на відміну від більшості країн світу, в Україні не спостерігається суттєвого зростання масовості та економічних показників екологічного туризму на території національних парків. Вивченню цього явища була присвячено наша попередня стаття [посилання].

Метою статті є виявлення сучасного стану, проблем та перспектив розвитку екологічного туризму в національних парках України й окреслення шляхів вирішення існуючих проблем.

Аналіз світового досвіду свідчить, що нині в таких розвинених країнах, як США, Канада, Франція, Японія, екологічний туризм, пов'яза-

ний з відвідуванням національних парків – найбільш популярний вид внутрішнього й міжнародного туризму.

Основні напрями розвитку екологічного туризму в національних парках можна поділити на дві моделі:

- американську або австралійську – це екотуризм у межах особливо охоронюваних природних територій (акваторій) і в умовах «дикої», непорушеної або мало зміненої природи;
- європейську – це екотуризм у частково антропогенно змінених територіях, поза межами особливо охоронюваних зон і акваторій, на просторі окультуреного або культурного ландшафту.

Лідерами розвитку американської моделі є США, Канада, Австралія. За цією моделлю інтенсивно розвивається екотуризм Південної й Центральної Америки, країни Південно-Східної Азії.

Доходи від екоподорожей до США становлять як мінімум 10% доходів від міжнародного туризму. Відвідуваність найбільш першого в світі Йеллоустонського національного парку становить близько трьох мільйонів осіб за рік. З моменту заснування в 1872 р. у ньому побувало понад 4 мільярди відвідувачів.

Туризм у національних парках Канади приносить щорічно 24,0 млрд долларів, що становить близько чверті всіх доходів від туризму [1].

Австралія має велику систему національних парків, вони є основою екологічного туризму в країні. Саме з метою побачити національні парки приїжджають 40% туристів з усього світу, щороку ця цифра зростає. В умовах сильно освоєної Європи основним завданням національних парків є збереження природних комплексів і пам'яток парків на тлі присутності відвідувачів [2].

Для європейського типу національного парку характерна наявність на його території господарських зон. Тут високий ступінь залученості земель буферних зон парків у господарський обіг. На значних площах перетворених ландшафтів існують постійні поселення, зокрема міста.

Аналіз розвитку національних парків в Україні свідчить, що в рекреаційно-туристичному аспекті можна відділити два типи національних парків:

- національні парки з вираженою рекреаційно-туристичною функцією, які створювали довкола відомих рекреаційних центрів. Це Яремчанський, Сатанівський, Кам'янець-Подільський, Слов'яногірський та Світязько-Шацький парки;
- національні парки з екстенсивним типом туристичного розвитку, які стали створювати на початку 1990-х рр. на базі існуючих заказників і заповідно-мисливських господарств. Вони мають слабку або недорозвинуту туристичну інфраструктуру, а населені пункти займають незначну, а часто лише периферійну частину. Це такі парки, як: «Синевір», «Вижницький», «Сколівські Бескиди», «Деснянська-Старогутській» та «Яворівський».

Результати нашого дослідження свідчать, що нацпарки, розташовані в традиційних районах похідного туризму (Карпати, басейни Дністра і Південного Бугу), безумовно, орієнтовані на розвиток екологічного туризму. У нацпарках Карпат триває системна робота зі створення інфраструктури екотуризму: розчищені й промарковані екологічні стежки, обладнані стоянки, установлені покажчики та інформаційні щити за європейськими зразками, відновлюються старі притулки.

Однак, навіть у Карпатських парках зареєстровану відвідуваність і прибуток парків від екотуризму поки не можна вважати навіть мінімально задовільними. Наприклад, найбільш успішний і популярний серед туристів Синевірський нацпарк має показники на рівні 50 тисяч відвідувань і 1 млн грн за рік.

Для виявлення причин такого стану справ ми проаналізували діяльність Ужанського національного природного парку, котрий розташований на північному заході Закарпатської області і є складовою першого в світі тристороннього українсько-польсько-словацького міжнародного біосферного резервату «Східні Карпати», який включений до Всесвітньої мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО [3].

Ужанський національний природний парк складається з п'яти природоохоронних науково-дослідних відділень та сьогодні займає площу 39 159 га, зокрема 14,9 тис. га віддаленої території. За особливостями розвитку рекреаційного господарства він належить до парків України з екстенсивним рекреаційним використанням [4].

Наявний потенціал туристичних ресурсів парку, його прикордонне розміщення та статус міжнародного біосферного заповідника створюють сприятливі умови для розвитку сталих форм туризму. На сучасному етапі туристичну спеціалізацію території парку визначають гірськолижний, відпочинковий (соціальний та дитячий), транзитний, піший туризм та екотуризм [5].

Зараз в Ужанському парку обладнано 17 науково-пізнавальних туристичних маршрутів і декілька екологічних стежок, які ідеально підходять для літнього відпочинку. Для велосипедних маршрутів територією парку заплановано протрасувати: міжнародний велошлях R61, регіональні велошляхи № 10 та № 14. На базі цих шляхів у межах тристороннього партнерства між Словаччиною, Україною та Польщею передбачено розроблення двох тематичних маршрутів: «Шляхом ікон» та «Слідами бравого вояка Швейка», що сприятиме збільшенню зацікавленості потоків іноземних відвідувачів культурною спадщиною національного парку.

Таким чином, Ужанський нацпарк має один з кращих потенціалів і найбільш сприятливі можливості для розвитку екологічного туризму серед нацпарків України.

Однак, при всіх перевагах географічного розташування та позитивних зрушень економічні результати розвитку екотуризму для самого УНПП поки що залишаються мізерними. Наприклад, надходження від

туристичної діяльності за 2014 р. становили 24 437 грн (7 тис. відвідувачів), а за 9 місяців 2015 р. – 33 024 грн (6 тис. відвідувачів) [6].

З 2014 р. екостежки й стоянки перебувають у незадовільному стані, а під вивіскою національного парку під керівництвом дирекції парку ведеться регулярна незаконна вирубка лісу, зокрема буферних зон об'єкта ЮНЕСКО. Персонал науковців парку майже цілком звільнений. Штрафи нацпарку за вирубку в 2016 р. становили 830 тис. грн. За 2017 р. відкрито ще три кримінальні справи щодо незаконних вирубок [7].

За даними журналістського розслідування, грантові 2,5 млн грн у межах «Норвежського проекту» були списані на фіктивні роботи з облаштування зони відпочинку Ужанського нацпарку [8].

Аналогічна картина спостерігається й в інших нацпарках Карпат, території яких раніше перебували у сфері діяльності ліспромгоспів.

Отримані результати дають підстави зробити такі висновки:

- національні парки України мають достатні природні ресурси для розвитку екологічного туризму;
- значна частина національних парків України від самого початку не була орієнтована на розвиток туризму на своїх територіях;
- з огляду на значні антропогенні вимірювання, екотуризм у нацпарках України повинен розвиватися за європейською моделлю;
- вкрай низька економічна ефективність функціонування екотуризму в нацпарках на фоні відсутності бюджетного фінансування на сьогодні загрожує існуванню природних комплексів національних парків;
- відсутність дієвого екологічного та правоохоронного контролю загрожує всім лісовим масивам України, зокрема нацпаркам;
- систему національних парків Карпатського регіону часто вико­р­истовують як прикриття для організації незаконних систематичних масових вирубок лісу;
- одним з реальних шляхів розвитку нацпарків у сучасних реаліях України є системне створення законодавчих, правових, економічних та соціальних умов для розвитку екологічного туризму за європейською моделлю.

Висновки. Нині економічна модель функціонування національних парків, успішна в більшості країн, що розвивають туризм, в Україні не працює. Туристична діяльність у нацпарках Карпат не може економічно конкурувати з незаконною, але системною вирубкою лісу, що приносить у сотні разів більший дохід. В умовах тотальної корупції та недотримання законів екотуризм на території нацпарків Карпат розвиватися не буде.

На наш погляд, можливим вирішенням проблеми могла б стати довгострокова, не менше ніж на 50 років, передача значної частини територій стаціонарної рекреації, а також господарського призначення окремих національних парків в оренду під будівництво великих туристичних міжнародних центрів типу «Буковель» з передачею частини повноважень з охорони природи всієї території нацпарку. У такому разі з'явиться еконо-

мічна мотивація до системного розвитку туризму, зокрема екотуризму, і припиниться незаконна вирубка лісу на територіях цих національних парків.

При існуючому в Карпатських нацпарках співвідношенні земель господарського, рекреаційного та суворо охоронного призначення таке будівництво не було б небезпечним для природозбереження охоронюваних територій, а навпаки, стало б реальною економічною й мотиваційною основою для ефективної діяльності національних парків за їх прямим призначенням, а також для інвестицій у збереження й відновлення природи цих нацпарков.

У найближчих планах на 2019 р. є будівництво двох таких супер-комплексів у Капратах. Однак проекти гальмуються на різних рівнях, основні проблеми – виділення землі місцевими громадами та узгодження з екологами.

Цільове рішення щодо довготривалої оренди частини територій нацпарку господарського й рекреаційного призначення могла б вирішити всі проблеми. У результаті парки з екстенсивним типом туристичного розвитку могли б бути перетворені на нацпарки з вираженою рекреаційно-туристичною функцією.

Список використаної літератури

1. Бишоп К., Грин М., Филлипс А. Модели национальных парков. Москва : Изд. ЦОДП, 2000. 213 с.
2. Director of National Parks. Annual report – 2013/2014. URL: <http://environment.gov.au/parks/publications/annual/13-14>. (дата звернення: 05.01.2018).
3. Ужанский национальный природный парк. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Ужанский_национальный_природный_парк (дата звернення: 05.01.2018).
4. Klimkiewicz M. Kształtowanie turystyki transgranicznej w rezerwacie biosfery «Karpaty Wschodnie». Użytkowanie turystyczne parkow narodowych. Ojców, 2002.
5. Ужанський природний парк на Закарпатті цього року відвідало 6 тис. туристів. URL: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1511423-uzhanskiy-npp-uprodovzh-roku-vzhe-vidvidalo-6-tis-turistiv> (дата звернення: 05.01.2018).
6. Prędko R. Ruch turystyczny w Bieszczadzkim Parku narodowym. Użytkowanie turystyczne parkow narodowych. Ojców, 2002.
7. З Ужанського національного природного парку стягнули 830 тис грн за незаконну вирубку майже 300 дерев. URL: <http://galagov.tv/z-uzhanskogo-natsionalnogo-prirodno/> (дата звернення: 05.01.2018).
8. Як «освоюються» грантові кошти в Ужанському національному парку, або Норвежський проект по-українськи. *Журналісти проти корупції, Всеукраїнське об'єднання Національний рух за справедливість*. URL: <http://pero.org.ua/rozsliduvannia/yak-osvoyuyutsya-grantovi-koshti-v-uzhanskomu-natsionalnomu-parku-abo-norvezhskiy-projekt-po-ukrayinsky/> (дата звернення: 05.01.2018).
9. Коллегаев М. Ю. Світовий досвід розвитку екотуризму в національних парках. *Педагогіка формування особистості в загальноосвітній і вищій школі* : зб. наук. пр. Запоріжжя, 2017. Вип. 56–57(109–110). С. 195–200.

Стаття надійшла до редакції 09.01.2018

Коллегаев М. Ю. Современное развитие экологического туризма в национальных парках Украины

В статье приведены результаты анализа современного уровня развития экологического туризма в национальных парках Украины. Выявлены основные негативные факторы, препятствующие развитию экотуризма в нацпарках. Показано, что в существующих условиях функционирования нацпарков развитие экотуризма не является экономически привлекательным для их руководства. Предложены конкретные рекомендации по решению сложившейся проблемы.

Ключевые слова: национальный парк, экологический туризм, экологическая тропа, рекреационно-туристическая функция, экстенсивный тип туристического развития.

Kollehaiev M. Modern Development of Ecological Tourism in National Parks of Ukraine

The article concluded the analysis of the current ecological tourism level development in the national parks of Ukraine. The main negative factors that prevent the development of ecotourism in national parks are revealed.

Ukrainian national parks' development analysis showed that from the point of view of recreational and tourist aspect, two types of national parks can be distinguished:

– national parks with pronounced recreational and tourist function, which were created around famous recreational centers. These are Yaremchansky, Satanovskiy, Kamenets-Podolsky, Slavyanogorsky and Svityaz-Shatsky parks;

– national parks with extensive type of tourist development, which began to be created from the beginning of the nineties on the basis of existing reserves and reserve-hunting farms. They are characterized by weak or underdeveloped tourist infrastructure, and settlements that occupy small, and often only peripheral part. These are «Sinevir», «Vizhnitsky», «Saints Beskydy», «Desniansko-Starogutsky» and «Yavorskiy» parks.

The following conclusions are obtained:

– one of the real ways of developing national parks in modern realities of Ukraine is the systematic creation of legislative, legal, economic and social conditions for the development of ecological tourism according to the European model.

– tourist activity in Carpathian national parks is not able to compete economically with illegal systematic logging, which brings much more income. In the conditions of total corruption and non-compliance with the law, ecotourism will not develop intensively or massively in the territory of Carpathian national parks.

According to the author, a possible solution could be long-term, over 50 years long, passing parts of the stationary recreation territory and economic purpose of individual national parks rental for the construction of huge tourist international center «Bukovel» with the partial delegation of authority of nature protection throughout all the national park territory. In this case, there is an economic motivation for the systematic development of tourism, including ecotourism and stopping illegal logging in national parks in these areas.

Due to existing in the Carpathian national parks rules of the land management, recreational and strictly protective purposes, such construction would not be dangerous for preserving nature of the protected areas.

Key words: national park, ecological tourism, ecological path, recreational and tourist function, extensive type of tourist development.